

SZÉPSÉGES, FURCSA TÁRGY ¹

ÚJABB MAGYAR ŐSFÉNYKÉP A NAGYVILÁGBÓL

Mikor pár éve bejárta a világháló a „legkorábbi ismert emberábrázolás” címkéjét viselő dagerrotípiá képe, szembeszökő volt, mennyire egyfókuszú a lelkendező nézők figyelmére. A fantasztikus látvány egy párizsi városképnek köszönhető, melyet a Boulevard du Temple-ra néző ablakból fényképezett maga Daguerre, feltehetően 1838 tavaszán.² A technikai adottságokból következően minden, ami mozgott a körúton, a hosszú percek alatt megszülető képen elmosódott, vagy – ha csakugyan gyors volt –, egyáltalán nem hagyott nyomot. Egy kalapos, elegáns férfialak azonban egészen jól kivehető. Az ő mozdulatlansága persze a helyzetéből következik; ügyfél lévén, élesen kirajzolódik a felvételen, de a cipőpucoló, akihez odahajolt, a mozgása miatt elmosódott. S bár „az első fényképen ábrázolt emberként” többnyire az ismeretlen, kalapos urat emlegetik, ketten vannak jelen, egyazon helyzetnek megfelelő szereposztásban; az egyik élessége pedig a másik elmosódottsága nélkül elképzelhetetlen.³

Ez a szelektív nézés – ugorjunk nagyot – általában véve igaz, ha a múlttól gondolkodunk. Ha összevetjük a fennmaradt írott vagy vizuális forrásokat, hamar nyilvánvaló lesz, mennyivel élesebbnek tűnik a mindenkori elit, s mennyire nem látszanak a *többiek*, odalenn.

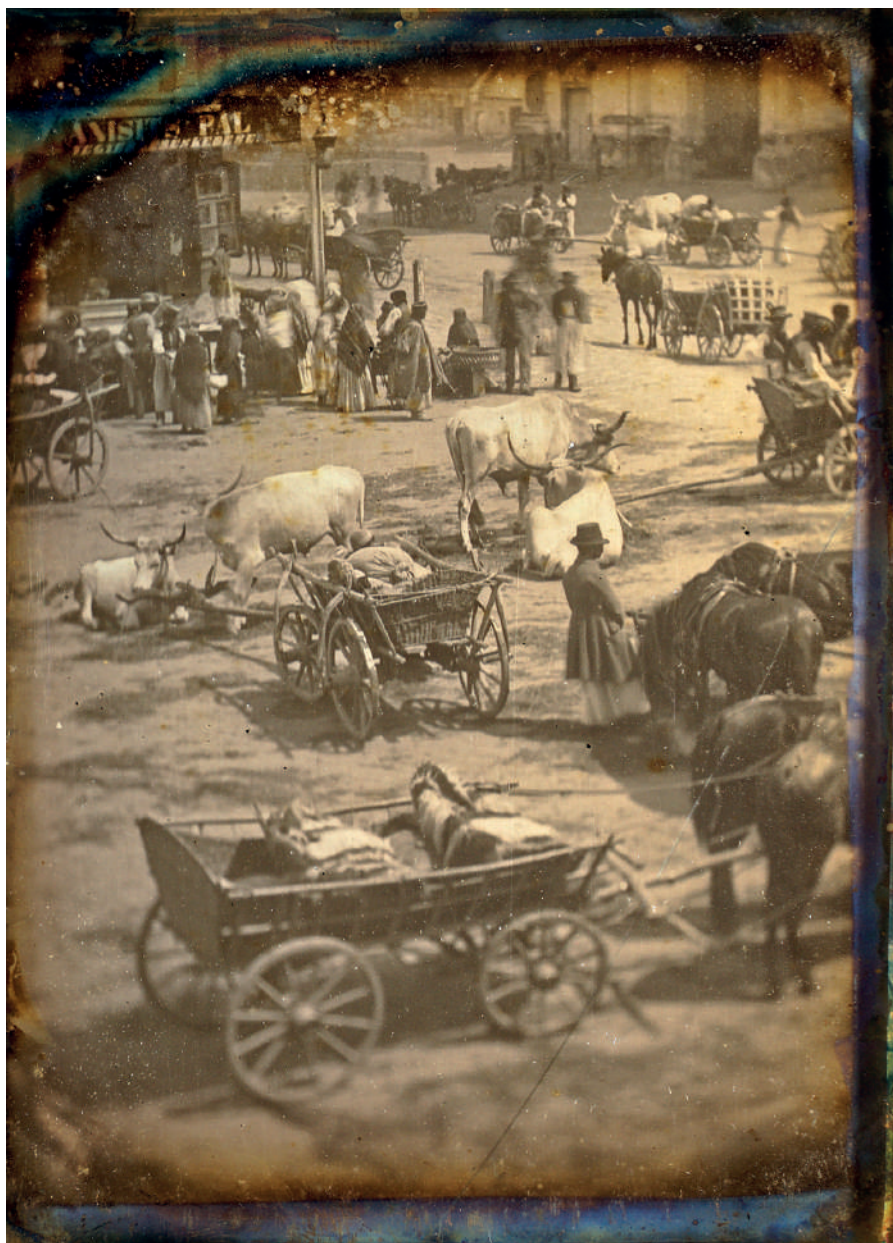
Ezért is járt át az öröm, amikor – fotóhungarikák után kutatva – 2019 őszén a Francia Fotográfiai Társaság gyűjteményében, az ismeretlen alkotójú dagerrotípiák között egy Magyarországon készült szabadtéri felvételt találtam.⁴

¹ Jelen írás a Mafot honlapján 2020. február 4-én közzétett bejegyzés (*Apertúra* LXII. január–március) szerkesztett változata.

² L. J. M. Daguerre, „Kilátás a Boulevard du Temple-ra”, 1838, dagerrotípiá, 12, 9 × 16,3 cm, Bayersches Nationalmuseum.

³ Az „első”, embert ábrázoló fénykép szereplőiről lásd Nicholas Jenkins 2007. 08. 22-én megosztott gondolatait a Stanford Egyetem blogján a web.stanford.edu oldalon, a kép vitatott elsőségéről pedig Renaud Février 2017. 08. 25-i összefoglalását a nouvelobs.com oldalon. Hozzáférés: 2020.04.29.

⁴ Párizsi kutatásom Klebelsberg Kunó-ösztöndíjjal, a Magyar Nemzeti Múzeum és a párizsi Magyar Intézet segítségével valósult meg.

1. kép

Ismeretlen fotográfus: *Utcai jelenet Magyarországon*, 1845 körül. Dagerrotípiá, negyed lemez, $10,7 \times 8,1$ cm, a kép mérete: $10,3 \times 7,7$ cm, Collection Société française de photographie. A dagerrotípiá képét oldalhelyesen közöljük.

Szépséges, furcsa tárgyról van szó. Magas kora ellenére jól tartja magát; az oxidáció nem bánt el vele, ma is tökéletesen kivehető rajta a részletek. Furcsa, mert szabdterén készült, nem műteremben, ráadásul egyetlen elegáns urat vagy hölgyet sem láthatunk rajta. Vannak viszont vászonruhás közrendűek, és vannak állatok: kutya, lovak, magyar szürke igásökrök. Előttünk a „nép”, nem megfestve, romantikus egyszerűségben, hanem csak úgy, mint egy hétköznap, járva-elve, nézelődve, várakozva az utca porában. Szépséges, furcsa tárgy ez, mert az ismert korai dagerrotípiák egyszerűen nem ilyenek.⁵

A kép keletkezésének ideje a leltárkönyv szerint 1842. Ugyanakkor a lemezén található „Christoffle” ötvösjegy alapján legkorábban 1845-ben készülhetett.⁶ De vajon ki lehetett az ismeretlen dagerrotipista, akinek ilyen minőségű alapanyagra futotta? Magyar volt egyáltalán? Hogy került aztán a képe épp – az 1854-ben alapított – Francia Fotográfiai Társaság gyűjteményébe? Ajándékként a fotográfustól, vagy egy sokadik tulajdonostól 1910 előtt? Vagy csak a két világháború között, mint a többi ismeretlen alkotójú dagerrotípiá némelyike? Kinek és miért volt becses, hogy egyáltalán megőrizte? Milyen lehetett – ha volt – eredeti csomagolása? Ezek az információk sajnos (már vagy még?) nem állnak rendelkezésünkre; az 1970-1990 között átgépelte leltárkorábbi, kézzel írt nyilvántartások és gyűjteményi listák adatait összesítette, s mint az minden átírásnál lenni szokott, néhány nyom menetközben elveszett.

Maga a tárgy azonban rejt egy olyan részletet, amely alapján legalább afelől biztosak lehetünk, hogy csakugyan magyarországi a kép. A dagerrotípiá egyik sarkában olvasható ugyanis egy magyar nyelven írott – feltehetően teljes – felirat: „Anisits Pál vegyeskereskedése.” E név birtokában már bátran fordulhattam budapesti és zalai kollégáimhoz, segítségüket kérve a további nyomozáshoz. Intenzív és egyre lelkesebb levélváltásainknak hála, sikerült is kiraknunk a puzzle-t.

A cégnévben szereplő, bajai születésű Anisits Pál kalmár Nagykanizsáról költözött Zalaegerszegre, ahol 1843-tól működött. A helyi iratokból kirajzolódik, hogy nem párhuzamosan, egy időben, hanem egymás után bérelhetett üzletet a város különböző pontjain a következő két évtizedben.⁷

A dagerrotípián látható térszerkezet az 1858. évi zalaegerszegi kataszteri térkép alapján azonosítható. Eszerint a helyszín az egykori városi Piac tér lehetett, ahol valamikor a hetivásárokat tartották, a kép sarkában felsejlő épület pedig a Mária Magdolna-templom lábazata.⁸

⁵ Az Albertinában őrzött korai pesti városképről lásd BAJI Etelka, „Egy új kor ősnymotványai: A dagerrotípiá úttörői Ausztriában”, *Fotóművészet* 11, 1. sz. (2007): 72–80. és SÁNDOR P. Tibor, „Felbukkant az első pesti látkép ábrázoló dagerrotípiá”, *Budapest*, 33. évf., 4. sz. (2010): 30–33.

⁶ Colette Morel és Flesch Bálint egyaránt erre következtetnek.

⁷ Első üzletét 1843 őszén nyitotta, Fábán Pál megyei esküdt házában. Lásd MNL Zala Megyei Levéltára. Zalaegerszeg város régi levéltára. No. 712/a. és MNL ZML Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok 1843:3330. Köszönöm Kulcsár Bálint és Molnár András információit és a küldött iratmásolatokat.

⁸ Az 1858. évi kataszteri térkép szerint a volt Körmenyi és a Kanizsai utca találkozásánál, a 42-es számmal jelölt házban lehetett a fénykép készítő Anisits üzlete. „Ez volt a régi városháza egyemeletes épülete, amelynek földszintjét később is kereskedőknek adták ki.” – Molnár András szíves közlése.

A dagerrotípiá, mely – mai tudásunk szerint – az egykori Arany Bárány fogadó ablakából készülhetett – egy napos őszi vagy kora tavaszi napon –, nem csak a vegyeskérésű „kirakatát” és Anisits nevét őrizte meg. A vásártéren köznapi ruhában álldogáló-ülőgélő, zömmel bőgatyás, posztókalapos férfiaknak és a vászonszoknyás, fejkendő nőknek fogalmuk sem volt a fényképezésről. Eszük ágában sem volt hát látszani vagy mutatkozni, népként képviseltetve lenni. Viselkedésük épp ezért alighanem „természetes”. Vagyis – köszönhetően egy ismeretlen fotográfusnak – az 1848 előtti rendi társadalom néhány keresetlen másodpercére látunk rá, kis képzavarral: felülről, de alulnézetből.

Az utcán minden, ha lassan is, mozog.⁹ A modernizációt e mezővárosi piactéren¹⁰ maga a kamera képviseli, mely lehetővé teszi, hogy láthassunk valamit, amit eddig még nem.

A kép közreadásával büszkén és örömmel nyitom meg az utat a további kutatások előtt.

*

Az online közzétételt követően érkezett az az információ, hogy az ismeretlen szerzőségű dagerrotípiá szerepel a terjedelmes, *L'Art de la photographie, des origines à nos jours* című kiadványban.¹¹ Csakugyan, a kötet 101. tétele egy ismeretlen fotográfus évszám nélkül, *Magyarországi utcajelenet* címmel közölt felvétele.¹² Szintén az online publikációt követően kerestek meg hárman azzal, hogy tudják, ki az ismeretlen – francia – fotográfus. Érveiket ugyan egyelőre nem találtam meggyőzőnek, de a kutatás folytatódik.

Köszönöm Colette Morel (Francia Fotográfiai Társaság), Baji Etelka, Bognár Katalin, Lengyel Beatrix, Ormos József, Tomsics Emőke (Magyar Nemzeti Múzeum), Kunics Zsuzsanna (Thury György Múzeum, Nagykanizsa), Megyeri Anna (Göcsej Múzeum, Zalaegerszeg), Kulcsár Bálint és Molnár András (MNL Zala Megyei Levéltára), valamint Szabó Magdolna (Néprajzi Múzeum), Fejős Zoltán és Flesch Bálint segítségét.

⁹ „1845 körül már napos időben, ezüst-jodid és -bromid érzékenyítéssel és Petzval lencsével egy negyed lemezre akár 10 másodpercnél rövidebbet is lehetett exponálni...” – Flesch Bálint közlése.

¹⁰ Az egykorú tér érzékletes leírásával kezdődik MOLNÁR András *Zalaegerszeg 1848–49-ben* (Zalaegerszeg: Zalaegerszeg Kulturális Örökségéért Közalapítvány, 1998) című kötete, melynek online is közzölt példánya vezetett először Anisits nyomára.

¹¹ Lásd URFI Péter, „Ez lehet a legkorábbi ismert fotó a vidéki Magyarországról”, www.444.hu, 2020. 02. 22. Hozzáférés: 2020. 04. 29.

¹² Főszerk. André Gunthert és Michel Poivert (Paris: Citadelles & Mazenod, 2007). 108.